

Олексій Шпоть (Київ), кандидат технічних наук

Про передумови виникнення козацтва

Увесь світ з захопленням, повагою і гордістю за загальнолюдську цивілізацію з дитинства вивчає історію Стародавньої Греції та рабовласницької республіки Рим. Вивчає, як перший приклад народження, розквіту і занепаду демократичної форми правління. Демократична республіка рабовласників в Елладі протрималась дві сотні років. Жорстока, але демократична республіка рабовласників-римлян протрималась близько п'ятиста років.

І ніхто в світі не звертає уваги на те, що колискою демократії була наша земля. Що у наших предків (не кажемо – слов'ян, антів, сківів чи русів, а словами «Велесової книги» – «отців наших») на всій території Північного Причорномор'я, на якій сьогодні розташована наша держава Україна, демократична форма правління проіснувала **півтори тисячі років**.

Демократична форма правління – це досягнення цивілізації. Наші предки вже тоді збагнули, що воля однієї, навіть наймудрішої людини, не завжди йде на добро роду. От подивімося на отця Орія. Будь-який народ світу, знаючи про таку постать, навечно зарахував би його до батьків нації. Він провів рід оріїв, що вирішили повернутися на прабатьківщину, без втрат, зберігши навіть овець продуктивної породи, на яку розжився ще Індра. Отець Орій був не лише керівником походу, а й, об'єднавши родичів (міст Біла Вежа та Р'осія) і повернувшись на береги Дніпра, став визнаним керівником, засновником міста Голу́нь:

«А по Богумиру був Ор з синами своїми» (ВК,10) * [1]

Після нього сполучення слів – «муж з роду Орового» звучало, як найвища похвала. З погляду сьогодення поглянемо, як англійці мудро зуміли заохотити всі етнічні групи Британських островів, активно будувати Велику Британію. Вони закріпили навечно маєток, звання пера і спадкове місце в центральному парламенті за видатними людьми свого часу. Це було настільки ефективно, що ні Шотландія, ні Уельс більше не вели мову про від'єднання. А що ж отець Орій? Із усіх можливих варіантів побудови держави він вибрав найкращий (для себе!): кожному з трьох своїх синів – по царству! До речі, ця мрія в Орія визріла і оформилась ще в Індії після землетрусу:

«Були ті слов'яни у великій скруті, не могли нічим прогудуватись.

І сказали Іру-отцю: «Веди нас геть».

І сказав Ірій: «Се я на вас із синами своїми». І відповіли ті: «Підлегнемо».

І пішли з Києм, Щеком і Хоривом,

трьома синами Ірьовими, іншу землю глядати» (ВК,38а).

Цей принцип як досвід власного народу відгукнувся нам через багато століть (як тільки віче, в боротьбі з абсолютною владою князів втратило свою силу) у вигляді міжусобиці, коли кожен князь надавав землі і міста своїм синам для самостійного князювання, а їхні нащадки воювали за княжий стіл у Києві. Цю помилку Орія видно не лише з позиції сьогодення. Її бачили вже його сучасники:

«...про русколань і венедів, що розділилися надвое;

та про борусів, які були розторгнуті на дві частини.

І тоді скоро мали і десять (частин)...

А той боярин Оглендя каже: «Як ото маємо ділитися до нескінченності?

Та бо Русь єдина може бути, а не десять».

А родці і родичі ділилися і розходилися. І багато разів ворог нападав на нас» (ВК, 8).

І той факт, що після Кия двадцять років його син

«Лебедень бо сидів у граді Києві, бідний, бо вражений у розумі і правити не міг» (ВК, 34)

переконав отців наших, що для держави успадкування князівської влади – не найкращий варіант. І з того часу:

«Й обирали князів із отців, і ті були од осені до осені, і їм платили данину з полюддя» (ВК, 66).

І була та данина посильною:

«Так ось давали десятину отцям нашим, а соту на власове. І так перебували славні,

яко же славимо богів наших і молимося про тіла, омиті водою чистою...» (ВК,3а)

«Віче мали: що віче вирішить, то так і є; а що не рішено – не повинно бути» (ВК, 2а).

«Так ото руси вибирали князів своїх.

* Усі фрагменти із «Велесової книги» наведені за перекладом Б.Яценка. Однак, цитовані тексти «Велесової книги» (ВК) подані за номером дощечки, щоб ці посилення легше було співставити з перекладами «Велесової книги», здійсненими іншими авторами.

І ті од родів своїх, і роди дбали про плем'я: кожному князі свої.

А із князів вибирали князя старшого, і той вів до битви. І так жили на землі тій» (ВК, 23).

«А по тій добі були сімдесят князів наших,
як Мезислав, Боруслав, Комонебранич і Горислав;

і тако вибрані на вічі й одлучені на вічі, коли люди не хотіли їх» (ВК,25).

«І віче правило, і боги оберігали од багатьох ворогів, які звалися язиги» (ВК,5а).

«В ті часи, після Кия, князями обирали багатьох отців,
а князі окремі і всякі після князювання
ставали на вічі простими мужами» (ВК, 37б).

«Се бо князів наших вибирали, аби влада їхня про нас піклувалася» (ВК,24в).

«Про те мовилося, як обирали князів старотці наші.

І так правили п'ятнадцять віків через віче.

А збиратися на нього і судити будь-кого із старшин годилося вночі...

І так правили наші отці. Всяк міг слово сказати – і те було благом» (ВК, 3б).

Ці фрагменти наведено зовсім без коментарів. Будь-який сучасний політолог, читаючи ці фрагменти, безперечно підтвердить, що це – характеристика демократичного ладу. Автор не стверджує, що в цей період від князя Кия до Діра в нас була розвинута форма демократії, з поділом влади на законодавчу, судову та виконавчу та системою противаг і т. д. – ні! Але демократія, як і кожне явище, з чогось починається – із «колиски». В нас вона розпочалася так, як написано у «Велесовій книзі».

Більше того. Демократія вже була випробувана місцевим населенням до приходу отця Орія. Очевидно, це й було головною причиною того, що в результаті ніби незначного, побутового конфлікту отець Орій рішуче відділився і, покинувши родичів, пішов в інше місце. Ніби нелогічний вчинок: після важкого, кількарічного переходу із Індії на прабатьківщину. А справа в тому, що Орій випестив мрію про царство для себе і своїх синів. Успішний перехід із Індії до Дніпра лише утвердив його в своїх намірах. А місцеве населення **вже мало виборного князя:**

«Се ж особиця наша була причиною того, про що маємо слова викривальні сказати.

І тут мовимо воістину блага про роди наші і не брешемо про них, а правду мовимо про них.

Про першого бана нашого повідаємо і про князя вибраного. Іменувався бо той Киська;

а той повів родичів по степу з худобою своєю на південь; і там, де сяє сонце, жили» (ВК, 35а).

Тобто засновники м. Києва, Орій і Кий були славними і діяльними царями. І лише по смерті Кия, зважаючи на недолугість спадкового царя Лебедяна, спільнота (вже маючи досвід демократичного життя) утвердила демократію як норму політичного життя у Великій Сківії на півтори тисячі років. Це підтверджує також і те, що Лівобережжя (люди царя Орія) і Правобережжя (люди князя Киська) обмінювалися інформацією, бо були родичами. І тому політичний устрій Правобережжя так легко сприйнявся у відповідний час на Лівобережжі. Так само, як «звіриний стиль» прикрас, одягу і зброї легко поширився, як на Лівобережжі, так і на Правобережжі. І це узгоджується з Геродотом про Царських Сківів-орачів (царя Орія) і скотарів (князя Киська). За Геродотом мешканці Подніпров'я були «сківами»: одні царськими, а інші скотарями. Тільки не кочівниками, як твердить офіційна історія, бо люди князя Киська переселилися із споконвічних землеробських територій лише тому, що в той час торгівля з греками шкурами приносила величезні прибутки. Можна приблизно вказати час князювання Славена і Сківа[2]: перша половина VIII ст. до н.д., тобто на час приходу Орія до берегів Дніпра, а тим більше – на час поїздки Геродота (452 р. до н.д.) для греків Північне Причорномор'я вже було Великою Сківією, а все її населення сківами. Слід відзначити, що підміна слів «сківи» на «скіфи» стала найбільш ефективною диверсією метрополії в українській історіографії. Після цієї підміни кожен український історик, який поважає свою професійну діяльність (вивчаючи суміжні науки, фольклор, аналізуючи мову і інтуїтивно відчуваючи глибину культури та давність української нації землеробів), підсвідомо не може шукати корені українського народу серед «диких кочівників скіфів та сарматів».

Так, родовий устрій відійшов. А з ним – і демократичний лад. Але ж відомо із історії (вже Київської Русі) про київське віче, яке іноді відлучало від влади князів, або запрошувало князем іншого. І навіть після навали Орди, в територіальних уламках Київської Русі, до яких не дійшла Орда – Пскові і Новгороді – керувало віче. Воно призначало та увільняло князів і на законодавчому рівні визначало функції князя, обмежуючи його владу. І лише московський цар Іван Грозний, підкоривши Новгород і Псков, остаточно поставив крапку в багатовіковій боротьбі демократії з абсолютною владою князів в Новгородській землі.

Але півтори тисячі років життя в демократичних умовах не минули безслідно для нашого народу. Вони сформували громадський побут українців на ґрунті шанобливого ставлення до традицій і досвіду

предків. Цей побут найдовше зберігся в селах, де виключну роль відігравала громада в організації духовного життя, формуванні морального клімату в селі у відповідності до звичаїв предків.

Світ визнає, що Україна має найбагатший фольклор. Основу його заклали півтори тисячі років вільного життя в демократичних умовах, коли наші предки жили вільними, обираючи та знімаючи керівників своїх. В умовах, коли найбільшими цінностями були свобода, честь і справедливість, адже раби не створюють життєдайного фольклору!

«Велесову книгу» потрібно цінувати насамперед за те, що це – твір вітчизняних авторів. Незалежно від того, де і як він був написаний. Ну як, скажімо, буде описувати події купець, чи мандрівник із Греції, або Риму, побувавши в ті часи на бенкеті в Києві? Він обов'язково напише, що раби засмажили м'ясо, а рабині подавали на стіл, що спеціальний раб виночерпій наливав у чашу вино і т. д. Він напише, що при похованні вельможі до його могили клали також його улюблених коней та найкращих рабинь і т. д. Але ж такий обряд можна пояснити не лише рабством. Існував колись обряд побратимства. А, взагалі, лише той, хто кохав, може зрозуміти почуття втрати змісту життя в момент загибелі найріднішої людини. До того ж поховання жінок в могилах наших предків давно пояснено в «Стратегіконі»: *«Жінки ж їхні чеснотливі над усяку міру, так що деякі з них і смерть своїх чоловіків вважають власною смертю і добровільно удушуть себе, не вважаючи життям існування у відьстві»* [3].

Рабство для греків і римлян було настільки звичним і природним явищем, що інакше вони собі не уявляли влаштування світу. Коли вільновідпущений Цицероном раб запитав у свого патрона, що було б, якби всі рабовласники відпустили своїх рабів, то великий Цицерон (слава і гордість республіканського Риму!) сказав, що він не знає, що було б, бо не уявляє, хто і як може прогледувати таку велику кількість людей без рабовласників, які щодня вказують їм, що робити, змушують їх працювати та дають їм їжу й притулок.

«Велесова книга» лише підтверджує давно визрілу думку, що рабства в Україні не було. Досліджуючи період Трипільської культури, історики звертають увагу на відсутність рабства: *«Тому Трипільля – Аратта характеризується як первіснокомуністична держава, на відміну від рабовласницького Шумеру»* [4,98]. Це не означає, що наші пращури не знали, що таке рабство. Вони його добре знали ще з тих часів, коли руси перебували в рабстві:

«Наші отці одні хомути носили і ніяк не звалися інакше, як язичники.

Коли вавилонське рабство терпіли, то князем їхнім тут був Набусарсар, який повелівав ними... Довго тривали літа рабства.

І прийшов день, коли руси пішли від Набусарсара» (ВК,6г).

«Понад століття... Україна перебувала в складі Готської держави» [11, 223]. Це підтверджує і «Велесова книга»:

«...не брали і рабів мали тяжити, то бо зло творили, і та Русь упала, і вороги стали над нами володарями і те тривало сто... років і піднялися і **часи рабства минули**... і стали руси вільними і живемо так бо руси піднялись і скинули готів тих...» (ВК,27).

Тому захищалися відчайдушно: *«Син Філіпа – Олександр Македонський завоював величезну територію в Малій Азії, Єгипті, Ірані, Індії, але спроба його полководця Зопіріона з 30-тисячним загоном вдертися на скіфські терени в 331 р. до н.е. обернулася цілковитою катастрофою: на зворотному шляху від Ольвії македонське військо було вибите скіфами до ноги»* [11,174]:

«А з того можемо сміятися, бо були кіморії, також отці наші, а ті римлян потрясали і греків розметали, як поросят устрашених» (ВК,6е).

Вивчаючи історію стародавнього світу, ми знаємо, що римляни вимагали від своїх імператорів «хліба й видовищ!». І ніколи не задаємо собі запитання, а чому залізні легіони римлян, завоювавши народи майже всієї Західної Європи, Північної Африки та Близького Сходу, спіткнувшись на Дунаї, так і не змогли підкорити народ, землі якого були однією з житниць Європи? А тому, що в нас була Воля! В нас не було рабства!

А вільний народ – більш винахідливий і відчайдушний:

«І римляни, знаючи, які ми відважні, коли боремося за життя, полишили нас.

Так і греки хотіли підкорити нас біля Хорсуна, і билися ми **проти рабства нашого**.

І була та боротьба і битва велика тридцять літ; і ті лишили нас у спокої» (ВК, 7б).

Отже, отці наші були вільні і волелюбні. У візантійському творі «Стратегікон» написано так: *«Племена склавинів і антів... звикли до свободи і в ніякий спосіб не дають себе ані підкорити, ані спонукати до послуху, найбільше на своїй власній землі вони хоробрі і витривалі»* [3].

«І се згадаємо, як Траян був дідами нашими розтрошений,

і легіони полону брали були до полів наших,

і так трудилися на нас десять літ і одпущені були од нас» (ВК,29).

Відпущені, бо такою була державна ідеологія, яка навіть полонених ворогів не дозволяла собі тримати в неволі довічно:

«І се одречемось од злих діянь наших І прилучимся до добра.

Се бо рабів відпустимо, обнімемося. І скажемо, се зробивши, – се бо нас знаєте : як розумом усвідомили, так і подбали, як уміємо» (ВК,11а).

І про це говорить не лише «Велесова книга»! Читаємо, що написано про нас в «Стратегіконі»: *«Тих, хто перебуває у них у полоні, вони не тримають у рабстві невизначений час, як інші племена, але визначають для них точний строк і дають вибір: або вони повертаються додому за певний викуп, або залишаються там як вільні люди і друзі»* [3].

До речі, римський імператор не дозволив колишнім легіонерам повернутися на батьківщину. І не даремно, бо вони б спантеличили всю імперію, розповідаючи, що десь там у світі існує країна, де немає рабства, а полонених відпускають на волю! Він оселив їх неподалік кордону Сківії, в Дакії, яка з того часу здобула нову назву Romania (нині Румунія). А цигани, які здавна кочували по Придунав'ю, стали з гордістю іменувати себе – «народ Roma».

Демократичний устрій певною мірою підтверджує і офіційна історія: *«Сучасники відзначали демократизм антів, які живуть у народоправстві»* [4, 226].

Наведені в цьому розділі фрагменти із «Велесова книга» є надзвичайно важливими для історії демократії. Бо навіть наші історики, добросовісно наводячи цитату із Прокопія Кесарійського: **«Племена склавинів і антів не є підчинені владі одного чоловіка, але віддавна живуть у демократії; тому завжди всі добрі і злі справи рішення на загальному вічу»**, ніби вибачаючись перед всім світом, який міг би подумати, що і в нас була демократія, та ще й раніше, ніж у греків, тут же додають свій коментар: *«Однак в дійсності державна влада була, мабуть, у руках племінних вождів – князів, які скликали народне віче тільки у важних справах, як це було згодом, в часи Київської Русі»* [5, 24-25]. Насправді ж було навпаки. Це в Київській Русі влада князів потіснила віче. Півторатисячолітній період демократичного правління закінчився разом із вбивством князя Діра, тобто перед утворенням Київської Русі.

Про демократію свідчить також «Гетика» Йордана, в якій сказано, що в давні часи анти, склавини (слов'яни) і венеди були одним народом і мали одну назву, один антропологічний тип (*«вони – як правило високі і міцної статури мужі, а їхнє тіло і волосся не зовсім світле, але й не чорне, бо вони є легкоруського кольору»*) [6], а також говорили спільною мовою, їм належали дуже великі земельні простори, вони мали демократичний устрій і всі справи вирішували на народних вічах. Йордан також вказує, що найголовнішим Богом в антів вважався Бог-Громовержець (Перун), а також шанувалися русалки і різні духи, яким приносили пожертви, переважно біля річок.

Отже, «Велесова книга» свідчить, що колискою демократії є наша земля. А якщо наші вчені, повіривши твердженню московських спеціалістів, що «Велесова книга» – фальсифікація, ігнорують її (як історичне джерело), то хай звертаються хоч до Прокопія Кесарійського. Його твори точно не фальсифіковані.

Демократичні традиції періоду Трипільської культури та півтори тисячі років від Кия до Діра багато чого пояснюють у нашій історії. Зокрема, чому в стародавні часи у нас не було пірамід чи Вавилонської вежі. Бо ми були цивілізованіші. В нас не було дармової праці рабів і не було в той час деспотів-царів, які б всю потугу народу направили на задоволення особистих амбіцій. Ні один князь, якого віче обирало на один рік, не поставив би за мету збудувати собі пам'ятник-гробницю, як це робили в Єгипті. А вічу такі споруди – ні до чого. Та і для грабіжницьких походів віче було обмежувальним інструментом. Наші отці залишили нам у спадок звичаї, обряди, пісні та щире прагнення до незалежності, волі й справедливості. Є і величні оборонні споруди – Земляні вали. А ще – високі могили. Могили, які грабують уже багато століть, а й ще є! Вони є свідченням високого соціального статусу померлого і будувалися після його смерті, як вияв шани. На відміну від пірамід, які будувалися за життя, – як свідчення безмежної влади та амбіцій померлого.

Автор вбачає не випадковим, що на тій же землі, значно пізніше, козаки обирали владу теж на один рік, але вже три окремі гілки влади – гетьмана, суддю та генерального писаря. І коли в 1990 році в нас відзначали п'ятсотріччя Запорозької Січі, то потрібно пам'ятати, що основи демократичного ладу Козацької республіки і Гетьманщини, які ґрунтувалися на звичаєвому праві, були закладені, випробувані і відшліфовані ще в Золотий вік півторатисячолітньої Волі. Луг вже тоді був відомий:

«А хозари, в бою дощенту порубані, шукаючи інших земель, остерігаючись руськолані біля Києва і в Лузі,

утвердилися на Дону після готів» (ВК,4а). У часи, коли греки насадили на наше узбережжя і витіснили сківів із Криму, на півдні України, в Лузі збиралася вольниця хоробрих та відважних чоловіків, щоб самотужки протистояти експансії греків, щоб помірятися силою та відвагою. Там і закладалися основи лицарства та звичаєвого права:

«Отож збираймо дружину до стягів наших.

І скажемо так: не маємо ні їжі, ні житва, будемо все на полі брати.

Що візьмемо від греків, те й будемо їсти; а не візьмемо – не будемо їсти...

І кіннота, степами скачучи, нехай порох підіймає воєнь за нами, і ворогам дамо дихати ним...

І прийшов до нас народ, хоч і не було в нас бояр. Але хай приходять до нас» (ВК, 7г).

Навала Орди знесила край, але збережений у пам'яті народу досвід боротьби з греками і самоорганізація цієї боротьби була використана, як тільки набіги кримських татар стали постійними. Маючи той досвід і звичаї, розтерзана, бездержавна Україна породила особливий феномен – Козацьку республіку.

Війна під проводом Б.Хмельницького була не просто національно-визвольною війною, що відвоювала нації право на місце під сонцем. Вона не відновила в Києві нову династію монархів, як це здійснила в Москві війна під проводом Мініна і Пожарського. Визвольна війна 1648–54 років стверджувала на відвоюваній території Гетьманщини демократичну форму правління Козацької республіки. В силу специфічних умов – безперервних воєн – це була військова демократія (без якої неможливі були успішні походи козаків проти сусідніх країн), що визріла в Козацьку республіку. Серед найжорстокіших деспотичних режимів Східної Європи народилася демократична державна форма з козацькими радами, радами старшин, виборними посадами гетьмана, судді і генерального писаря. Тут народилися перші ради як форма законодавчої влади. І це – в оточенні ханів, султанів і царів, трони яких трималися ще більш як три сторіччя. Слово «гетьман» утвердилося в Україні для означення виборної посади. Це пізніше феодалі спалюжили це слово, намагаючись вкласти в нього інший зміст, перетворили його на феодалський титул, призначаючи гетьмана волею монарха, але історія свідчить, що посада гетьмана у козаків була виборною, з відповідними ритуалами зняття і обрання за козацьким звичаєм. Роль конституції відігравав козацький звичай. Це видно вже із того, що кожна нова людина, яка з'являлася на Запорозжі, насамперед мала запрягтися, що визнає козацький звичай і керуватиметься ним у своїх діях. Присягу на вірність козацькому звичаю давали і при обранні на посаду. Відсутність рабства, як соціального устрою на нашій землі та багатотисячолітні традиції демократичного влаштування суспільства було ґрунтом для створення першої письмової конституції Пилипа Орлика.

Визвольна війна 1648–54 років мала відкрито антифеодалний характер і утверджувала нові товарно-грошові відносини, характерні для нового, буржуазного ладу. В результаті війни на території Гетьманщини кожен ставав козаком, тобто вільним від феодалного гніту. І це сталося в оточенні рабовласницьких держав Туреччини і Криму, феодалних держав Польщі, Литви і Московії. Це давало можливість утверджувати новий, більш прогресивний соціальний лад в оточенні могутніх рабовласницьких і феодалних країн світу, випередивши їх у суспільному розвитку більш ніж на три сторіччя. Завоювання українського народу, як на ті часи, – вражаючі! Козаки були прямими спадкоємцями демократичних традицій сківів. Вони зміцнили фундамент, на якому формувалася волелюбність, завзятість і відвага наступних поколінь. Це дало моральне право ще багатьом поколінням українців у найтяжчі хвилини свого життя з гордістю казати: «Та хіба ж ми не козаки!» Досить лише загадати, що народні пісні цього періоду настільки емоційно піднесені, наповнені такою силою громадянського звучання, що таких пісень фізично не може створити підневільний народ. Такими досягненнями може пишатися будь-який цивілізований народ. Українцям необхідно знати власну історію, щоб не відчувати себе меншовагітними порівняно з іншими націями.

Література

1. Яценко Б. Велесова книга: Легенди. Міти. Думи. Скрижалі буття українського народу. І тис. до н.д. – І тис. н.д. // Індоевропа. – 1995. – Кн. 1-4. – 320 с.
2. Шпоть О.С. Про витоки української нації. – Львів-Київ.: БФ «Україна-Русь»; ПП «Коронатор», 2012. – 170 с.
3. Стратегикон Маврикия / Изд. подг. В.В.Кучма. Сер. «Византийская библиотека». – СПб.: Алетей, 2004. – 256 с.
4. Білоусько О.А. Україна давня: Євразійський цивілізаційний контекст. Карти, таблиці, ілюстрації: посібник для вчителя. – К.: Генеза, 2002. – 272 с.
5. Крип'якевич І., Дольницький М. Історія України / П.Ісаїв – зредагував доповнив і додав примітки. – Нью-Йорк(США): Вид-во Шкільної Ради, 1989. – 256 с.
6. Иордан. О происхождении и деяниях гетов: «Getika» / Е.Ч.Скаржинская (вст.ст., пер., коммент.). – 2 изд., испр. и доп. – СПб.: Алетей, 1997. – 507 с.

Сторінки: 351 – 358

Надруковано в науковому збірнику:

УДК 94(477) Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні :

Зб. наук. праць / О.М.Титова (відпов. ред.), Біляєва С.О., Виногородська Л.І. [та ін.] ; Наук.-досл. центр «Часи козацькі», Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, Істор.-культ. ас-ція «Україна – Туреччина», Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України, Нац. істор. б-ка України, – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2016. – Вип. 25. – 622 с. – (Серія : «Бібліотечка «Часи козацькі»).